

Prinsenstraat 39-41, gemeente Dordrecht

Een archeologische waarneming en
geologische boring in het pand
Prinsenstraat 39 te Dordrecht

M.C. Dorst

Vakteam Erfgoed /
Archeologie

Gemeente Dordrecht
Spuiboulevard 300
Postbus 8
3300 AA Dordrecht
www.dordrecht.nl/archeologie

Dordrecht Ondergronds 120

Prinsenstraat 39-41, gemeente Dordrecht

Een archeologische waarneming en
geologische boring in het pand
Prinsenstraat 39 te Dordrecht

M.C. Dorst

2020

Gemeente Dordrecht
Vakteam Erfgoed/Archeologie

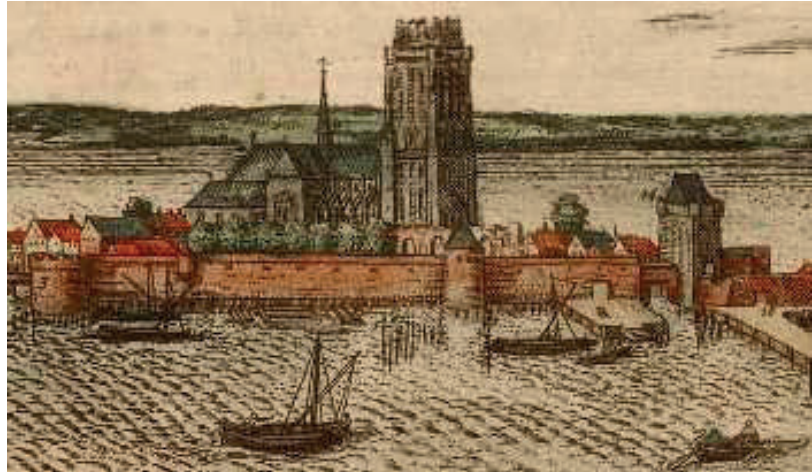
Colofon

ISSN: 1876-2379
 Tekst: M.C. Dorst
 Inhoudelijke toetsing: J. Hoevenberg
 Redactie: J. Hoevenberg
 Afbeeldingen: Gemeente Dordrecht, Vakteam Erfgoed/Archeologie, tenzij anders vermeld.
 Vormgeving: M.C. Dorst
 Drukwerk: n.v.t.
 Uitgave: Gemeente Dordrecht, juni 2020

Gemeente Dordrecht
 Cluster Ruimtelijke Kwaliteit / Vakteam Erfgoed / Team Archeologie
 P: Postbus 8, 3300 AA Dordrecht
 T: (078) 7708223
 E: monarch@dordrecht.nl
 W: www.dordrecht.nl/archeologie.nl / www.facebook.com/DordrechtOndergronds

© Gemeente Dordrecht, 2020

Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, microfilm, elektronisch databestand of op welke andere wijze ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever. Voor het overnemen van gedeelte(n) uit deze uitgave dient men zich tot de uitgever te wenden.

Inhoud

1 Inleiding	5
1.1 Onderzoekskader	5
1.2 Administratieve gegevens	5
2. Gegevens onderzoeksgebied	7
2.1 Onderzoeksgebied en uitgevoerde werkzaamheden	7
3. Bureauonderzoek	9
3.1 Geologie, landschappelijke ontwikkeling en pre-middeleeuwse bewoning	9
3.2 Bekende historische en archeologische gegevens	11
3.3 Archeologische verwachting	17
4. Doel onderzoek	19
5. Veldwerk	21
5.1 Methoden	21
5.2 Onderzoeksresultaten	21
5.2.1 Bodemopbouw	21
5.2.2 Archeologie	23
6. Samenvatting en Conclusies	33
Bronnen	35
Begrippen en afkortingen	37
Bijlage 1: boorbeschrijving	39

Een bijzondere tegel met mogelijk een voorstelling van een verzetsvrouw uit de Tachtigjarige Oorlog.

1 Inleiding

1.1 Onderzoekskader

Op 20 februari en 23 maart 2020 zijn in het Rijksmonument Prinsenstraat 39 in de gemeente Dordrecht een verkennende boring gezet en zijn er bouwonderdelen gedocumenteerd die bij een vloerverwijdering tevoorschijn waren gekomen. De graafwerkzaamheden waren niet onderzoeksplichtig omdat deze niet dieper gingen dan 40 cm – mv. De aangetroffen resten zijn door het vakteam erfgoed/Monumentenzorg van de gemeente Dordrecht aangemerkt als behoudenswaardig en na planaanpassing bewaard gebleven.

Aangezien de vloerverharding in pandig is verwijderd, was er de mogelijkheid om de bodemopbouw dicht tegen de Prinsenstraat te documenteren. De werkzaamheden zijn uitgevoerd met toestemming van de opdrachtgever en eigenaar dhr. B. Van den Crommenacker, waarvoor dank.

Na uitvoer van het archeologisch onderzoek is door Nipides bouwhistorie & visualisaties een bouwhistorisch- en eigenarenonderzoek uitgevoerd.¹ De resultaten hiervan zijn gebruikt in het bureauonderzoek. Dit document betreft de rapportage van het archeologische onderzoek.

1.2 Administratieve gegevens

Aard onderzoek:	bureauonderzoek, een geo-archeologische grondboring en documentatie van aanwezige grondsporen (conform protocollen 4003 en 4004, BRL 4000, v4.1, KNA v4.1, 2018)
Projectcode:	DDT 2020-6
ARCHIS:	onderzoeksmeldingsnr. 4793795100
Periode:	Nieuwe Tijd
Uitvoeringsperiode:	20 februari en 23 maart 2020
Gemeente/wijk:	Dordrecht / Historische binnenstad
Straat/toponiem:	Prinsenstraat 39
Provincie:	Zuid-Holland
Kaartblad:	44A
RD coördinaten:	centrum 104.745 / 425.218
Opdrachtgever:	n.v.t.
Contactpersoon:	n.v.t.
Uitvoerder:	Gemeente Dordrecht, vakteam erfgoed
Medewerkers:	dhr. M.C. Dorst (senior KNA-prospecteur en senior KNA-archeoloog, actorregisternummer 44280884)
Bevoegde overheid:	Gemeente Dordrecht
Autorisatie:	dhr. J. Booij (clustermanager)
Autorisatie rapport:	mevr. J. Hoevenberg (senior KNA-archeoloog, actorregisternummer 59356510)
Status rapport:	goedgekeurde definitieve versie, d.d. 3 juni 2020
Archivering:	digitaal: Archief Vakteam Erfgoed/archeologie E-depot Nederlandse Archeologie http://www.dans.knaw.nl) analoog: Stadsdepot gemeente Dordrecht (Dordrechts Museum/Collectie Archeologie)

1 Nipius 2020.

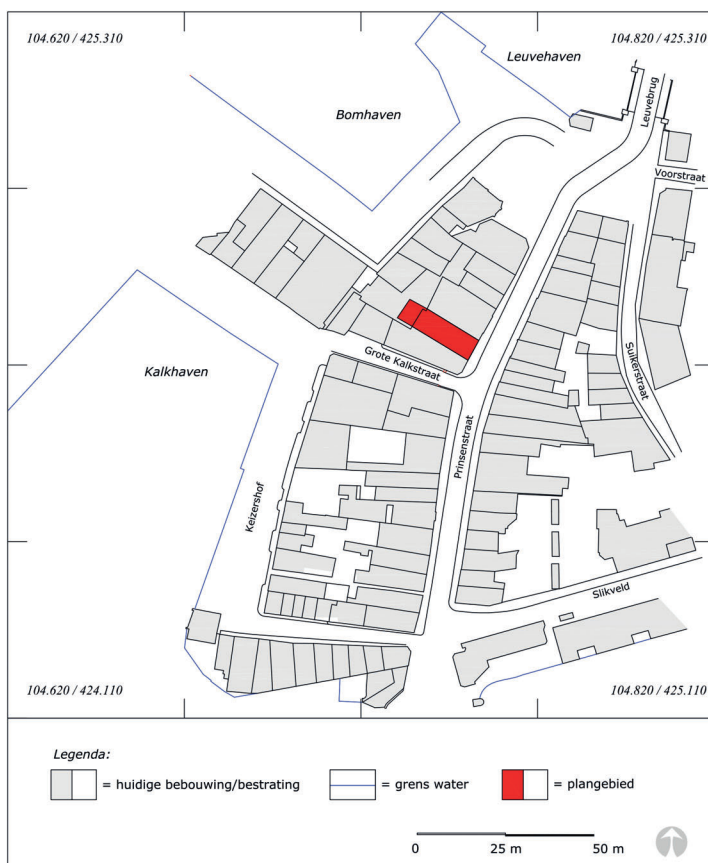
2. Gegevens onderzoeksgebied

2.1 Onderzoeksgebied en uitgevoerde werkzaamheden

Het plangebied betreft het woonhuis Prinsenstraat 39 en een deel van de achterliggende tuin (afb. 1 en 2). Het pand is een rijksmonument met het registrummer 13620. Het totale plangebied meet circa 24 x 6,4 m. Het onderzoek is echter alleen inpandig uitgevoerd.

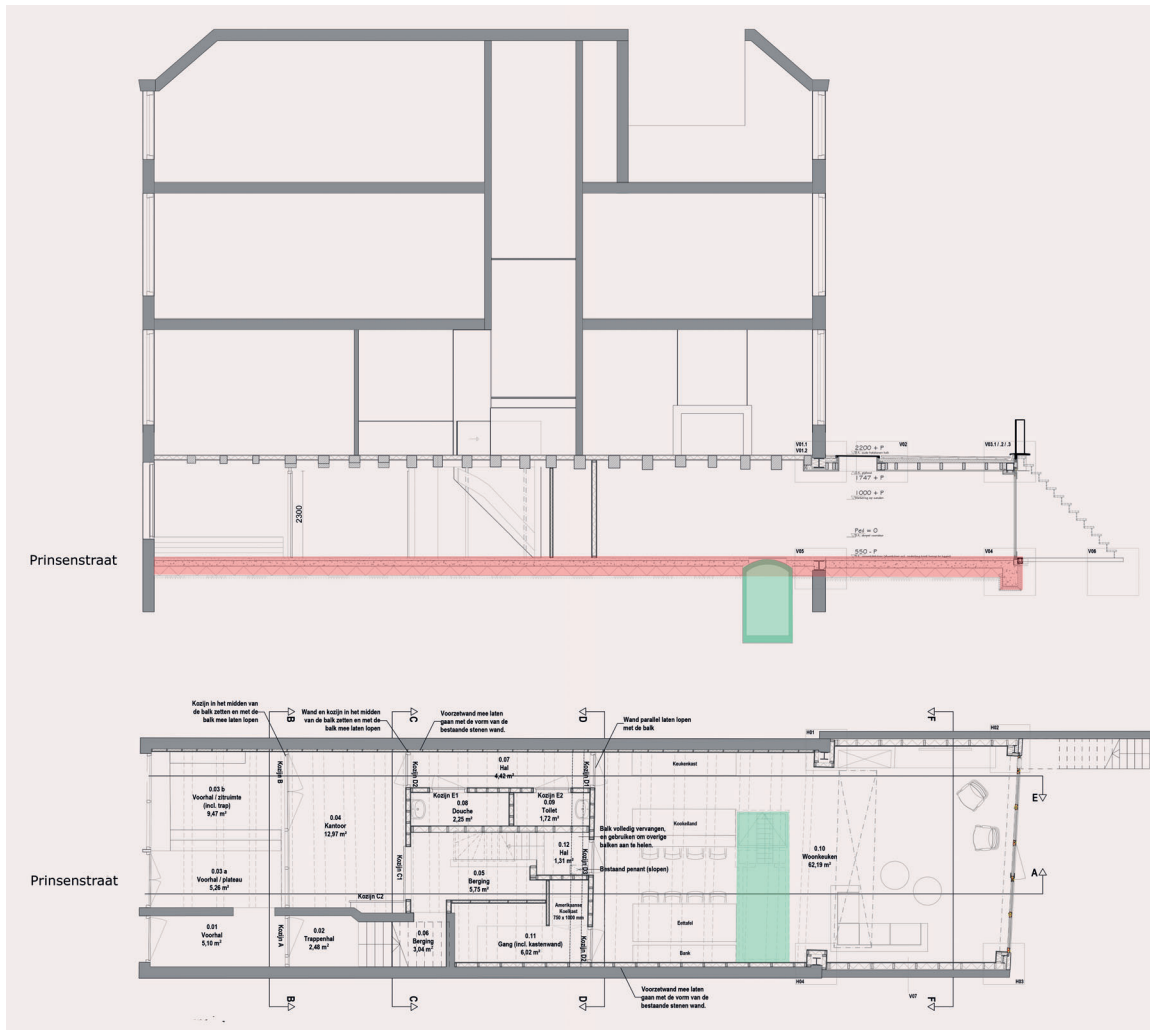

Afb. 1. De ligging van het plangebied in de gemeente Dordrecht (rood).

Afb. 2. De ligging van het plangebied Prinsenstraat 39 in detail (rood).

Op de begane grond is de 20^e-eeuwse (beton)vloer verwijderd. Daarna is tot circa 40 cm – mv ontgraven om vervolgens een nieuwe vloer aan te kunnen leggen (afb. 3, rood). daarmee Voor een deel is dit niet uitgevoerd door de aanwezigheid van een onverwacht groot vloeistofreservoir. Hier is niet ontgraven en het reservoir is *in-situ* behouden. Eén van de compartimenten van dit reservoir was voor aanvang van de werkzaamheden bekend omdat deze is hergebruikt als keldertje. Deze is al in het nieuwbouwplan opgetekend (afb. 3, groen). Aan de achterzijde van het pand zal een nieuwe serre worden gebouwd. Hiervoor is ook aan de achterzijde in de tuin gegraven tot circa 40 cm – mv. De hoogte van het huidige maaiveld ligt tussen 3,3 m + NAP ter hoogte van het wegdek van de Prinsenstraat tot circa 2,9 m + NAP ter hoogte van de huidige, onbebouwde tuin.

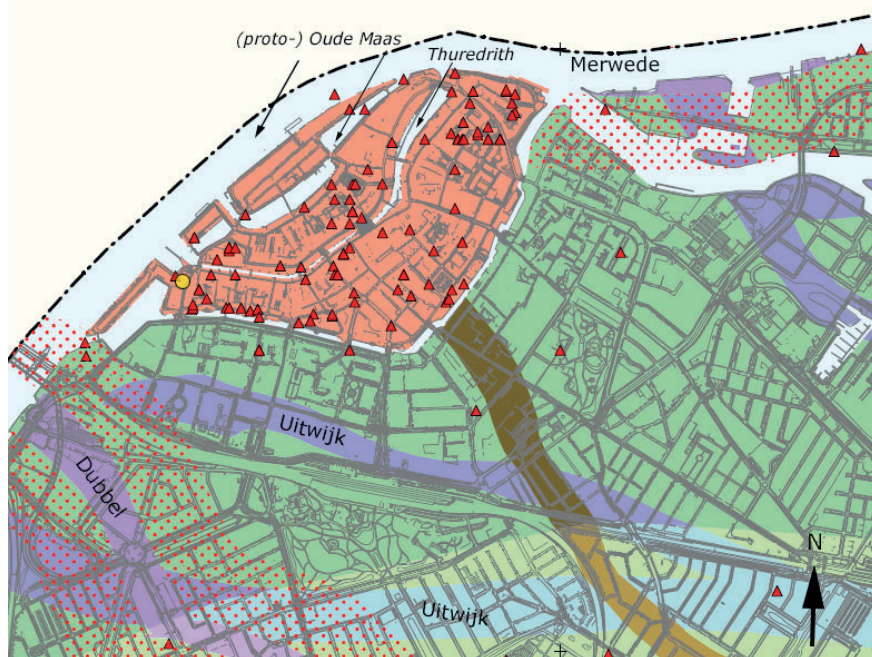

Afb. 3. De nieuwbouwplannen met boven een dwarsaanzicht van het pand met in rood aangegeven het te ontgraven niveau voor de nieuwe vloer. In groen is het achterste, als keldertje hergebruikte compartiment van het veel grotere 19^e -eeuwse vloeistofreservoir aangegeven. Onder is de nieuwe inrichting in plattegrond weergegeven.

3. Bureauonderzoek

3.1. Geologie, landschappelijke ontwikkeling en pre-middeleeuwse bewoning

Zoals op de archeologische verwachtingskaart van de gemeente Dordrecht (2009) is aangegeven, zijn er in het onderzoeksgebied geen rivierduinen en oudere stroomgordels te verwachten (afb. 4). Vanaf het begin van het Holoceen, ca. 9800 voor Chr. was door de stijgende grondwaterspiegel sprake van intensieve veengroei. Er was hier sprake van een uitgestrekt veenmoeras. Vanaf het Neolithicum-Bronstijd sneden zich enkele grote rivieren hierin die vanuit het oosten in westelijke richting stroomden. Even ten zuiden van het plangebied stroomde de Uitwijkse Stroomaordel (4650-4200 voor Chr.).

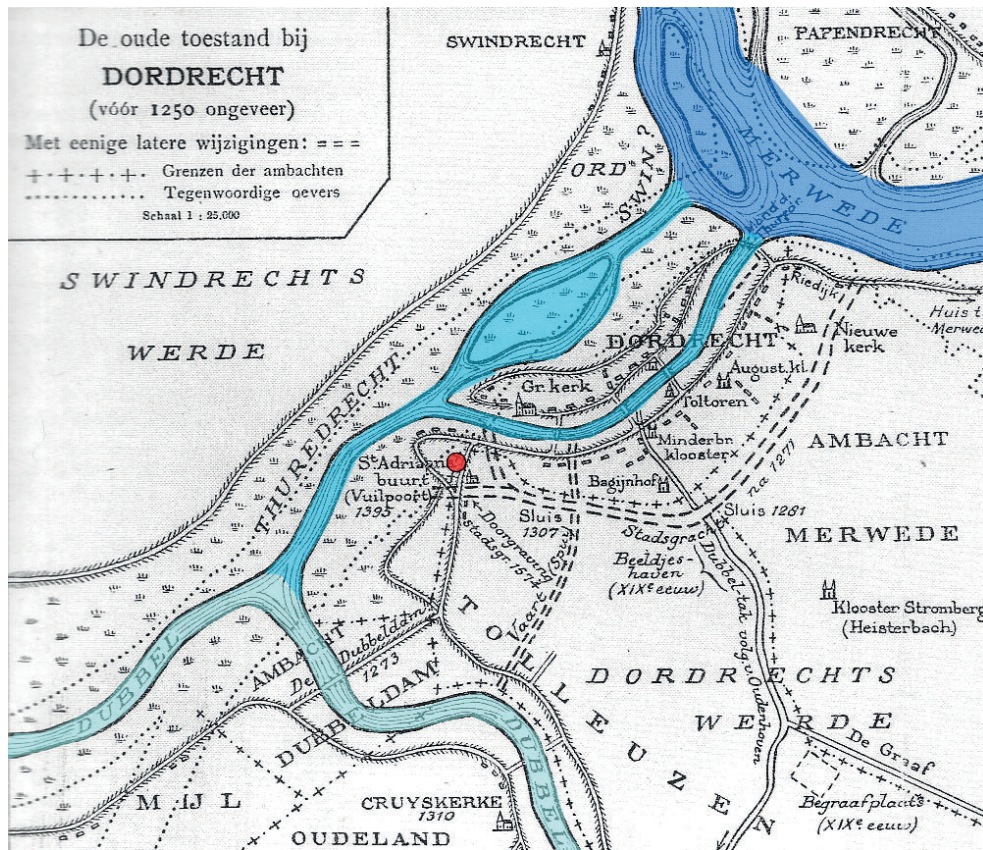
Afb. 4. De locatie van het plangebied (geel) weergegeven op een uitsnede van de archeologische verwachtingskaart van de gemeente Dordrecht (De Boer, Rietkerk, Schenk & Jansen, 2009, kaartbijlage 3). De locatie is gelegen ten zuiden van de Thuredrith stroomgordel (Voorstraatshaven) en ten oosten van de (proto-)Oude Maas stroomgordel.

Gedurende, -vermoedelijk de Vroege IJzertijd (800-500 voor Chr.) veranderde het landschap. Vanuit het oosten snijdt zich ten noorden van het onderzoeksgebied een nieuwe rivier in het veenmoeras; de Waal/Merwede. Evenals de twee andere rivieren - de Romeins-Middeleeuwse Maas² en de Dubbel - is de stroomgordel vermoedelijk ontstaan rond het begin van de IJzertijd. Aangezien ze waarschijnlijk zijn ontstaan vanuit de -bovengenoemde- oudere stroomgordels zal het ontstaan van deze drie jongere stroomgordels een geleidelijk proces van geulverleggingen zijn geweest. Een eenduidige datering van deze (jongere) stroomgordels is dan ook niet te geven.

Het onderzoeksgebied lag in eerste instantie in het laaggelegen komklei-op-veenlandschap, ongeveer tussen de stroomgordels van de Waal/Merwede (noord) en de Dubbel (zuid, afb. 5). De dichtstbij gelegen geologische waarneming ligt aan de zuidzijde van de Dolhuisstraat op

2 De later nog watervoerende restanten van deze rivier is in recente tijden en tot op heden aangeduid als "het Oude Maasje". In de rapporten van het vakteam erfgoed van de gemeente Dordrecht van vóór 2020 is deze rivier altijd onder deze naam vermeld. Vanaf 2020 zal deze als "Romeins-Middeleeuwse Maas" worden aangegeven. Deze benaming is beter en voorkomt verwarring ten aanzien van de, nu nog aanwezige doorbraak tussen de Waal/Merwede en de Dubbel die nu bekend staat als de Oude Maas.

circa 35 ten oosten van het onderzoeksgebied.³ De top van de komklei ligt hier op 4,33 m – NAP (5,41 m – mv) en heeft een dikte van 11 cm. Daaronder is het Hollandveen Laagpakket aanwezig. De Merwede/Waal is op een gegeven moment in zuidelijke richting door haar oeverwal gebroken. Hierdoor werd het lager gelegen komgebied tussen het huidige Dordrecht en Zwijndrecht doorsneden door een aantal nieuwe zijgeulen (avulsies) die in zuidwestelijke richting stroomden. De historische Thuredrith, de latere Wijn- en Voorstraatshaven, was de zuidelijkste geul van deze delta-achtige voorloper van de huidige Oude Maas. Het is onduidelijk of de locatie van het plangebied in deze periode binnen de stroombreedte van de (proto-) Oude Maas lag.

Afb. 5. De waterkundige situatie volgens Easton (1917). Hij stelde dat deze situatie ergens vóór circa 1250 is ontstaan. Echter, het is aannemelijk dat deze situatie van verschillende doorbraken tussen de Waal/Merwede en de Dubbel al in de periode IJzertijd-Romeinse Tijd is ontstaan. In donkerblauw is de Waal/Merwede aangegeven. In middelblauw zijn de nieuwe zijgeulen proto-Oude Maas (noordelijke) en de Thuredrith (zuidelijke) aangegeven. In lichtblauw is de Dubbel te zien. In rood is, bij benadering de locatie van het onderzoeksgebied weergegeven. Hoe ver de oudste geul- en oeverwalfases van de proto-Oude Maas van het onderzoeksgebied gelegen waren, is onbekend (bewerking van kaart van Easton (1917) door M.C. Dorst, vakteam erfgoed).

Recentelijke onderzoeken naar de rivier de Thuredrith hebben duidelijk gemaakt dat deze rivier waarschijnlijk ook haar oorsprong heeft in dezelfde periode als de andere rivieren in dit gebied. Over de oorsprong, ouderdom en stroomrichting van deze rivier is altijd veel discussie geweest.

De huidige theorie is dat de Thuredrith al vóór de Vroege Middeleeuwen, - mogelijk in de periode IJzertijd-Romeinse Tijd - is ontstaan vanuit een oeverwaldoorbraak (crevasse) van de Waal/Merwede.

Naarmate de Waal/Merwede meer water via dit systeem ging afvoeren, verenigden de noordelijke geulen zich (vermoedelijk) tot één brede geul, de huidige Oude Maas. Dit gebeurde mogelijk pas ná de start van de middeleeuwse ontginningen, ergens in de 12e eeuw. Hierbij zijn mogelijk ook nog delen van het eiland, de huidige Poortzijde benoorden

3 Dordrecht projectcode DDT 1606, archeologische waarneming (o.a. boring). Dorst 2016.

de Voorstraatshaven, weggespoeld.⁴ De zuidelijkste geul (Thuredrith) bleef gehandhaafd en werd vanaf de start van de middeleeuwse bewoning in gebruik genomen als haven; de huidige Wijn-Voorstraatshaven.

Aangezien de Thuredrith en de proto-Oude Maas waarschijnlijk al in (of voor) de IJzertijd-Romeinse Tijd zijn ontstaan, is het mogelijk dat vanaf deze periode de oeverwallen hiervan al bewoond werden. Mogelijk ligt het onderzoeksgebied in een zone van bewoonbare oeverwallen van de (proto-) Oude Maas.

Eenduidige, betrouwbare aanwijzingen voor bewoning in de periode vóór de start van de grote ontginningen in de late 10^e – begin 11^e eeuw zijn er niet; er zijn geen vindplaatsen bekend binnen de middeleeuwse stadsgrens. Dit beeld kan echter ontstaan zijn doordat de oeverwallen van de Thuredrith- en de proto-Oude Maas, waar deze oudste bewoning verwacht kan worden, vrijwel buiten bereik liggen voor archeologisch onderzoek. Hiervoor zijn twee factoren aan te wijzen. De vermoedelijk oudste bewoningszones Voorstraat-Prinsenstraat en Wijnstraat-Groenmarkt-Grotekerksbuurt zijn geheel bebouwd. Hier staan veel panden met een beschermde monumentale status waardoor er hier vrijwel geen sloop- en nieuwbouw plaatsvindt. Hierbij komt dat eventuele bewoningssporen uit de periode vóór circa begin 11^e eeuw hier onder een dik pakket aan kunstmatige ophogingen liggen. Op de zuidelijke oeverwal, onder de Voorstraat, ligt de top van de natuurlijke, onverstoorde Thuredrith-afzettingen tussen circa 2 en 3 m – NAP (circa 5 - 6 m – mv).⁵ Deze ophogingen vormen tot op heden nog een waterkerende dijk; graafwerkzaamheden hierin zijn verboden of aan zeer strenge regels gebonden. De Prinsenstraat is het verlengde van de Voorstraat en eveneens een waterkerende dijk. Door deze beperkingen is er vrijwel niets bekend over eventuele pre-11^e-eeuwse bewoning op de (zuidelijk) oeverwal van de Thuredrith en de (oostelijke) oeverwal van de proto-Oude Maas.

3.2 Bekende historische en archeologische gegevens

Gedurende de periode late 10^e – begin 11^e eeuw starten in het Dordtse grondgebied de eerste, grootschalige ontginningswerkzaamheden. De start van deze periode is in de binnenstad archeologisch alleen bekend van enkele ¹⁴C-dateringen van de oudste, diepst gelegen kunstmatige ophogingen. Voor de zuidoever van de Thuredrith, de zogenoemde landzijde oftewel de Voorstraat, gaat het om de locatie Van der Kooghplaats 1.⁶ De dateringen liggen hier tussen 1045-1190. Voor de noordoever, de zogenoemde poortzijde oftewel de Wijnstraat/Groenmarkt/Grotekerksbuurt gaat het om de locatie Grote Kerk.⁷ De oudste dateringen liggen hier tussen 985-1020 en 1060-1075. Deze dateringsperiode voor de start van de grootschalige ontginningen, en daarmee de start van een intensievere bewoning van het gebied, komt overeen met de bewoning op (in ieder geval) de zuidoever van de Dubbel. Hier zijn onder andere de resten van een houten kerk (uit ca. 1018-1028), het bijbehorende kerkhof met begravingen en andere bewoningssporen uit deze periode bekend.⁸

Over de aard en intensiteit van de bewoning uit deze oudste, middeleeuwse bewoningsperiode is in Dordrecht zeer weinig bekend. En dat wat erover bekend is, is vrijwel geheel gebaseerd op archeologische data van buiten de middeleeuwse stad Dordrecht en dan met name van onderzoeken op de oevers van de Dubbel.

⁴ Dorst & de Boer 2017.

⁵ Gebaseerd op de onderzoeken: Dorst 2018, Dordrecht projectcode 8201, Archis onderzoeksmeldingsnr. 2019479100, Dorst 2011, Dordrecht projectcode 0816, Archis onderzoeksmeldingsnr. 2204409100, Dorst 2013, Dordrecht projectcode 1304, Archis onderzoeksmeldingsnr. 2409331100.

⁶ Het huidige adres is Heer Heymansuysstraat 30-40. Dorst 2014. Dordrecht projectcode DDT 1312, Archis onderzoeksmeldingsnr. 2440013100.

⁷ Dorst & De Boer 2017. Dordrecht projectcode DDT 1509, Archis onderzoeksmeldingsnr. 4042915100.

⁸ Dorst & Bosman, 2013, Dordrecht projectcodes DDT 1008, Archis onderzoeksmeldingsnr. 2308049100.

Het beeld van de oudste fase van de nederzettingen in dit gebied is als volgt. Op het hoogste deel van de oeverwallen is een smalle en lage dijk/kade aanwezig.⁹ De dijk/kades hebben een breedte van maximaal circa 20 m en een (vermoedelijke) maximale hoogte van circa 1,5 tot 2 m. Aan de binnen- en buitendijkse zijden zijn smalle dijksloten aanwezig. Het binnen- en buitenwater is onder de dijk/kade door verbonden door klepduikers. Aan de buitendijkse zijde is, richting de geul sprake van een aflopende uiterwaardzone. Aan de binnendijkse zijde zijn langgerekte ontginnings- /percelingsloten aanwezig die de breedte aangeven van de ontgonnen percelen. De bijbehorende huizen/boerderijen zullen vermoedelijk direct achter de dijk op opgeworpen woonheuvels/hillen hebben gestaan. Dit is echter niet zeker; nog nergens zijn binnen de gemeente Dordrecht resten van huizen met eventueel bijbehorende woonheuvels uit deze ontginningsperiode aangetroffen. Alleen van een houten kerk uit deze periode kan gesteld worden dat het op een lage heuvel direct achter de verondersteldedijk/kade lag.

In de stad zal in de oudste, middeleeuwse periode sprake zijn geweest van een vergelijkbare situatie. De Voorstraat zal zijn oorsprong vinden in de dijk/kade die op de zuidelijke oeverwal van de Thuredrith lag. Hieraan /-achter lagen de woonheuvels met daarop de huizen. De ophogingen van de vermoedelijke hillen kunnen een lengte hebben tot circa 40 m vanuit het hart van de ontginningsassen, Voorstraat-Prinsenstraat en Wijnstraat-Groenmarkt. In de loop van de 13^e eeuw werd de Grote Waard gerealiseerd, waardoor een groot bedijkt gebied ontstond. De westelijkste punt van deze bedijking was de locatie waar de Voorstraat in zuidelijke richting overgaat in de Prinsenstraat. De Prinsenstraat is zeer waarschijnlijk de voorzetting van de middeleeuwse dijk van de Grote Waard in zuidelijke richting. Ter hoogte van het onderzoeksgebied zou, direct aan de huidige straat, sprake kunnen zijn van deze middeleeuwse dijk in de ondergrond. Ophogingen van aangrenzende woonheuvels worden aan de westzijde niet verwacht, maar zijn wel mogelijk. Direct ten westen van de (bedijking van de) Prinsenstraat zal sprake zijn geweest van een uiterwaard/overstromingsvlakte (of geul) van de proto-Oude Maas.

Op basis van de onderzoeken aan de Voorstraat kan gesteld worden dat de pre-stedelijke ophogingen, 11^e eeuw-1200/1250, aanwezig kunnen zijn vanaf circa 1 m + NAP (ca. 2,25 m – mv/dijkniveau). Hierop is een pakket jongere stadsophogingen aanwezig dat gedateerd kan worden tussen circa 1200/1250-(begin) 16^e eeuw.¹⁰

Het gebied waaronder ook het onderzoeksgebied valt, hoorde van oudsher niet bij de stad Dordrecht; dit was het grondgebied van de ambachtsheerlijkheid Tolloysen. Het gebied lag dan ook (net) buiten de middeleeuwse stadsgrens/Vuilpoort en was een buurtschap met de naam '*buten de Vulporte*' dat later de Sint-Adriaansbuurt is gaan heten.¹¹ Het is niet bekend in welke mate deze driehoek in de knik van de Grote Waarddijk (Voorstraat-Prinsenstraat) bebouwd was in de Middeleeuwen, maar het is waarschijnlijk dat er aan de westzijde van de dijk/Prinsenstraat geen bebouwing aanwezig was. In de oudste ontginningsfase zal hier sprake zijn geweest van een open kade / uiterwaardzone.

Het is bekend dat er aan de dijk/Prinsenstraat ook een kapel stond; de '*kapel van Tolloysen en Cruyskerck filia*'.¹² De locatie van deze kapel, de latere parochiekerk St. Adriaanskerk, is tot op heden onbekend, maar stond waarschijnlijk ten zuiden van het onderzoeksgebied aan de

9 Een dergelijk dijk/kade is met (enige) zekerheid vastgesteld op de noordoever van de Dubbel (Burgermeester Beelaertspark, waarneming ROB, zie verslag in Van der Esch & Koorevaar, 1995). En de zuidoever van de Dubbel: Hos & Dorst 2010, Dorst, & Bosman, 2013 (dijk/kade niet helemaal zeker, maar zeer aannemelijk door aanwezigheid van verschillende duikers haaks op de Dubbelgeul), Dorst 2017, De Boer & De Kort, 2007. Een dijk/kade is het best bekend van de locatie Stevensweg, zie laatste twee bronverwijzingen. Dit bedijkingsdeel binnen de Grote Waard betreft het ambacht Nesse en dateert van wat later, namelijk van 1260-1285, ¹⁴C-datering). Dorst, in prep., dit betreft de waarneming van een dijk/kade op de zuidoever van de Dubbel en mogelijk ook op de noordoever. Locatie Zuidhoven, Dordrecht projectcode 1812, uitvoer 2019-2020.

10 Dorst 2019a.

11 Van Duinen 2020, 35-40.

12 Van Duinen 2020, 35-40.

oostzijde van de dijk (afb. 7). Ná de St. Elisabethsvloeden tussen 1421 en 1424 veranderde de situatie buiten de middeleeuwse stadsgrens sterk. Waarschijnlijk is het gebied van de St. Adriaansbuurt één van de weinige locaties die niet (/blijvend) onder water kwam te staan. Het is waarschijnlijk dat het noordelijkste deel van de dijk met hillen direct buiten de Vuilpoort als een schiereiland in het zoetwatergetijdengebied 't Bergsche Veld kwam te liggen (afb. 6). Het gebied stond in 1424 bekend als "nyewen lande" of "de voorstad buiten de Vuilpoort".¹³ In de 17^e eeuw werd het door Matthys Balen beschreven als: "...stond opten Reep of Ring-dijk van den Grooten Waard,...".¹⁴

Vermoedelijk werd dit gebied in de periode van de St. Elisabethsvloeden in toenemende mate bebouwd en bewoond door vluchtelingen uit de verdrongen Grote Waard. Hierom werd in 1452 de aanwezige kapel dan ook verheven tot de St. Adriaans(parochie)kerk.

Afb. 6. Een uitsnede van een kaart van Schinder uit 1537 waarop de situatie rond de St. Adriaansbuurt ná de St. Elisabethsvloeden van 1421-1424 goed, maar wel schematisch te zien is. Links is het droog gebleven restant van de bedijking van de Grote Waard met de St. Adriaansbuurt te zien. In de rode cirkel is bij benadering de locatie van het plangebied aangegeven. Aangezien de op deze kaart aangegeven bebouwing schematisch is, is niet te zeggen of de locatie in deze periode al bebouwing aanwezig was. Wel zou er uit opgemaakt kunnen worden dat er sprake was van bebouwing aan de westzijde van de dijk/Prinsenstraat (NA, nummer toegang 4.VTH, inventarisnummer 1889).¹⁵

Dat er mogelijk al sprake was van bakstenen huizen aan de westzijde van de Prinsenstraat ter hoogte van het plangebied in de eerste helft van de 16^e eeuw is wel aannemelijk. Uit een archiefonderzoek is gebleken dat dit huis vermoedelijk ten minste al vanaf 1543 bestond. Dit wordt ondersteund door enkele dendrochronologische dateringen van de balkenlaag (plafond) van de begane grond/souterrain. De (vermoedelijk) originele, in situ eiken balken hebben een kapdatum van rond 1519.¹⁶ In de 10de penning belastingarchieven is vanaf dat jaar sprake van een huis genaamd "Den Engel"; dit is waarschijnlijk het huidige pand Prinsenstraat 39. In de daarop volgende jaren worden ook verschillende eigenaren en soms hun beroep vermeldt, zoals: Fransgen Caselair (1553), Jacob Ariensz., *schippers hujs genoempt den Engel* (1556) en Balen Woutersz (1606).¹⁷

¹³ Hendriks & Koonings 2001, 42.

¹⁴ Van Duinen 2020, 35-40.

¹⁵ <http://proxy.handle.net/10648/af8cd752-d0b4-102d-bcf8-003048976d84>

¹⁶ Ongepubliceerd analyserapport 27 februari 2020, dr. B. Heußner, Petershagen, Duitsland, bf.heussner@gmail.com.

¹⁷ Nipius, 2020, 18.

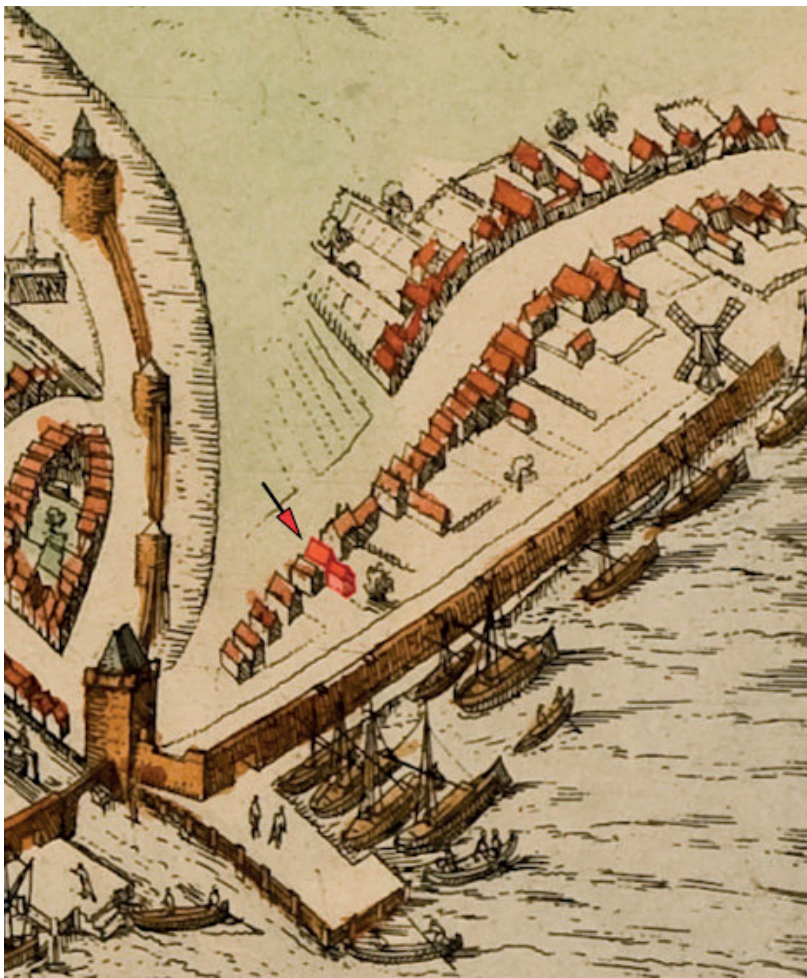
Op een kaart van Van Deventer uit omstreeks 1550 is te zien dat de St. Adriaanbuurt bestaat uit een lintbebouwing langs de Prinsenstraat, waarvan het merendeel van de huizen aan de westzijde gesitueerd zijn (afb. 7).

Afb. 7. Een uitsnede van een kaart van Van Deventer van circa 1537 waarop de bebouwingssituatie van de St. Adriaansbuurt ná de St. Elisabethsvloeden van 1421-1424 waarschijnlijk betrouwbaar en goed te zien is. Op de locatie van het plangebied is bebouwing weergegeven, waaronder mogelijk het huis den Engel (NA, nummer toegang 4.VTH, inventarisnummer 3274). In de inzet is een uitsnede van het drieluik van het zogenoemde St. Elisabethsvloedaltaar uit circa 1470 te zien. Hierop is te zien dat het gebied van de Prinsenstraat niet is verdronken tussen 1421 en 1424. Aan de westzijde van de straat zijn op de locatie van het onderzoeksgebied enkele huizen te zien en aan de oostzijde de St. Adriaanskerk. Daarachter de Vuilpoort en de Grote Kerk (Collectie Rijksmuseum, objectnummer SK-A-3147-A).¹⁸

Op een kaart van Braun & Hogenberg van vóór 1574 is deze bebouwing gedetailleerder weergegeven. Op basis van een vergelijking met de kadastrale minuut van 1832 op kenmerken als aantal huizen en de lengtes en breedtes daarvan kan gesteld worden dat de hier getekende bebouwingssituatie mogelijk vrij realistisch is. Het pand Prinsenstraat 39 (den Engel) is mogelijk hierop als zesde huis (met achterhuis) aangegeven (afb. 8, rood).

¹⁸ https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/0/07/De_Sint-Elisabethsvloed_Rijksmuseum_SK-A-3147-A.jpeg

Afb. 8. Een uitsnede van een kaart van Braun & Hogenberg van vóór 1574. Het huis den Engel (Prinsenstraat 41-39) is mogelijk het verlengde huis dat is aangegeven met de rode pijl (RAD, inventarisnr. 551_15027, hier gebruikt is een ingekleurde versie hiervan).¹⁹

In 1672 wordt het huis genoemd in een verkoopakte: Lambert Jacobs Cuijper en Hendrick vander Pijpen als voogden van de weeskinderen van Geertruijt Claes, weduwe van Jacob Jans Cuijper, verkopen aan Johannes van Milt, herbergier, *"een geheel huijs en erve met al zijn toebehoren, staande buiten de Vuilpoort tussen het huis van Sijmon de Vries aan de ene, en het huis van Joost Geerlingh, zeilmaker, aan de andere zijde"*.²⁰

In 1692 wordt het weer verkocht: *"Jacobus Arent, tavernier, in opdracht van Maria Muijs, weduwe van Johannes van Milt, verkoopt aan Cornelis van Putten, coopman, een geheel huijs ende Erve met sijnen toebehooren staende ende gelegen buijten de Vuilpoort van outs genaempt Den Engel, tusschen de huijse vande erffen van Simon de Vries aende eene ende t huys van Francois Rens aende andere sijde."*²¹

In 1694 verkoop deze het alweer: *"Cornelis van der Putten, Coopman, verkoopt aan Jan de With, Coopman, een geheel huijs ende Erve, met sijnen toebehooren, staende ende gelegen buyten de Vuilpoort, van outs genaamt Den Engell, tusschen den huijse vande Erfgenamen*

¹⁹ Kaart uit: G. Braun en F. Hogenberg 'Civitates orbis terrarum, in aes incisae et descriptione illustratae', Keulen 1572-1618, 6 delen en wel uit: 'Urbium praecipuarum totius Mundi Liber Tertius', opgedragen door de auteurs aan Gebhard, aartsbisschop van Keulen, 1593.

²⁰ Uit Nipius 2020, 18: akte van overdracht 9 februari 1672, RAD 9_1624 fol. 8vs.

²¹ Uit Nipius 2020, 17: akte van overdracht 31 mei 1692, RAD 9_1633 fol. 113.

vanden heer Simon de Vries aende eene, ende t'huys van Francois Rens aende andere zijde."²²

Gedurende de 18^e eeuw is het vervolgens in handen van: Nicolaes van Wetten, pontgaarder (tot 1721), Pieter de Bruijn, koopman (tot 1725), Jacob Raket, pontgaarder (tot 1732), Lodewijk van Loon, koopman, Adriaan van Loon, koopman (tot 1773) en Gerrit Jessesz. de Heer, koopman (vanaf 1773). In 1808 wordt het bewoond door zijn weduwe Anna Cornelia 't Hooft waarna er uit 1817 een akte van overdracht bekend is waarbij het huis overgaat van Pieter de Heere van Holy (huisbaas) aan Vincent Thierens, die hierin een handelaar wordt genoemd.²³

Op de kadastrale minuut van 1811-1832 staat het grote pand aangegeven onder het kadastraal nr. 43 (afb. 9). Het is niet zeker hoe dit kavel in haar oorspronkelijk staat bebouwd was. Er kan sprake zijn van één lang huis dat is ingekort of van een minder lang huis met een latere aanbouw aan de achterzijde. Wel is zeker dat er achter de huidige achtergevel sprake is van oudere bebouwing. De huidige achtergevel zal/kan dateren uit de 18e of 19e eeuw. Door de bouw van de serre zal de bebouwing op dit perceel weer worden uitgebreid tot de oorspronkelijke lengte. Als eigenaar van het huis staat in de aanwijzende tafel Vincent Thierens vermeldt, met als beroep pontgaarder (graanhandelaar).²⁴

Afb. 9. Het onderzoeksgebied (rood) weergegeven op de kadastrale minuut van 1811-1832 (Kadastrale : minuutplan Dordrecht, Zuid Holland, sectie E, blad 01, MIN08037E01).²⁵

²² Uit Nipius 2020, 17: transportakte 3 november 1694, RAD 9_1694 fol. 156v.

²³ Uit Nipius 2020, 15-17, respectievelijk: transportakte 7 februari 1721, RAD 9_1649 fol. 85vs, transportakte 24 januari 1725, RAD 9_1650 fol. II, akte van overdracht 4 december 1732, RAD 9_1653 fol. 81v, akte van overdracht dd. 21 januari 1773, RAD 9_1667 fol. 126v., verpondingsakte 7 september 1773, RAD 9_96 fol. 76vs/77.

²⁴ Deze Vincent Thierens was tevens één van de soldaten die mee gevochten hadden bij de slag om Dordrecht in 1813. Hij was nog in leven en aanwezig bij de 50-jarige viering hiervan waarbij een erepoort werd opgericht vóór de Visbrug (zie beeldbank RAD, inventarisnr. 551_15285).

²⁵ <https://beeldbank.cultureelerfgoed.nl/alle-afbeeldingen/detail/a76c7d98-94d7-11e5-afeb-dbf5a9ace0c0/media/5900fcfd-2f4e-f55a-0944-290836d5dd26>

In afbeelding 10 is op een vroege foto het pand Prinsenstraat 39 goed te zien.

Afb. 10. Een foto uit de periode 1898-1902 van de Prinsenstraat met in het midden, achter de veldwachter het pand Prinsenstraat 39 (RAD, inventarisnr. 555_11772).

3.3. Archeologische verwachting

De aard van de dieper gelegen, natuurlijke ondergrond is onbekend. Er kan sprake zijn van een niet-geërodeerd, (komklei-op-)veenlandschap, maar ook van oudere fases van stroomgordelafzettingen van de (proto-) Oude Maas. Er kan sprake zijn van een hoger gelegen oeverwal gedurende de periode IJzertijd, Romeinse tijd en de Vroege Middeleeuwen. Hierover is echter weinig met enige zekerheid bekend. Op deze natuurlijke afzettingen zal sprake zijn van antropogene ophogingen die kunnen dateren vanaf circa begin 11^e eeuw. Het gaat met name om de zone direct aan de Prinsenstraat waar ophogingen van woonheuvels en de bedijking van de (13^e-eeuwse?) dijk/kade van de Grote Waard aanwezig kunnen zijn. In westelijke richting, naar de tuin, zullen eventueel aanwezige, antropogene ophogingen in dikte afnemen en overgaan in een natuurlijke pakket oeverwalafzettingen van de (proto-) Oude Maas. De diepteligging en aard van eventueel aanwezige, antropogene ophogingen uit de periode tussen circa begin 11^e eeuw en de 14^e eeuw zijn onbekend, maar zullen naar verwachting dieper liggen dan circa 2,25 m – mv (vanaf ca. 1 m + NAP).

Op deze oudere, antropogene ophogingen zijn jongere ophogingen uit de stadsfase van Dordrecht aanwezig. Deze kunnen binnen het onderzoeksgebied dateren uit de periode 1200/1250 tot circa het begin van de 16^e eeuw. Binnen de ontgravingsdiepte zijn, zowel in- als uitpandig bewoningssporen te verwachten uit de periode 16^e-20^e eeuw. Het kan hierbij gaan om bouwresten waaronder muurwerk, kelders, vloeren, riolen/goten en afval- en waterputten. Gezien de maximale ontgravingsdiepte van circa 40 cm zullen hiervan naar verwachting slechts de bovenzijden worden vrijgegraven/verwijderd.

4. Doel onderzoek

Na de melding van bouwresten tijdens de vloerverwijdering is ter plaatse door een archeoloog gekeken en besloten de aanwezige grondsporen te documenteren voordat sommige hiervan werden verwijderd. Daarnaast zijn op advies van mMonumentenzorg een aangetroffen , te weten vloeistofreservoir en een kelder , door planaanpassing bewaard gebleven. De aanwezige bouwresten en enkele vondsten zijn gedocumenteerd door middel van tekeningen en foto's. Er zijn geen vondsten verzameld; de in dit rapport gerapporteerde vondsten zijn bij de eigenaar van het pand in bezit gebleven.

Voorafgaand aan de werkzaamheden in het pand was al overeengekomen dat er door een archeoloog een handmatige boring zou worden gezet zodra de inpandige verharding nabij de Prinsenstraat zou zijn verwijderd. Het doel hiervan was het documenteren van dit aard en dikte van de ophogingspakketten en het vaststellen van de aard en diepteligging van de natuurlijke afzettingen daaronder. Wanneer er sprake zou zijn van dateerbare materialen zoals stromatten of botafval in het oudste ophogingspakket, dan zou dit worden verzameld als dateringsmonster.

5. Veldwerk

5.1 Methoden

Het veldonderzoek is uitgevoerd op 20 februari en 23 maart 2020. Op beide dagen zijn archeologische- en bouwresten gedocumenteerd die binnen de ontgravingsdiepte van 40 cm onder het vloerniveau tevoorschijn kwamen. Op 20 februari is tevens één boring gezet in het voorhuis, direct achter de voorgevel. Er is geboord tot een maximale diepte van 7,4 m onder het maaiveldhoogte van de stoep vóór het pand Prinsenstraat 39.

Tijdens de ontgraving zijn verschillende vondsten gedaan waaronder: bouw materiaal, keramiek, dierlijk botafval en een munt. De kenmerken hiervan zijn gedocumenteerd; de vondsten zijn niet verzameld, maar bij de eigenaar van het pand in bezit gelaten. De hoogte van de sporen is opgemeten aan de hand van het maaiveldhoogte van de stoep vóór het pand Prinsenstraat 39, welke is verkregen van de AHN. Het onderzoek is uitgevoerd conform de richtlijnen van de KNA versie 4.1 en de BRL 4000, versie 4.1 (beide 2018).

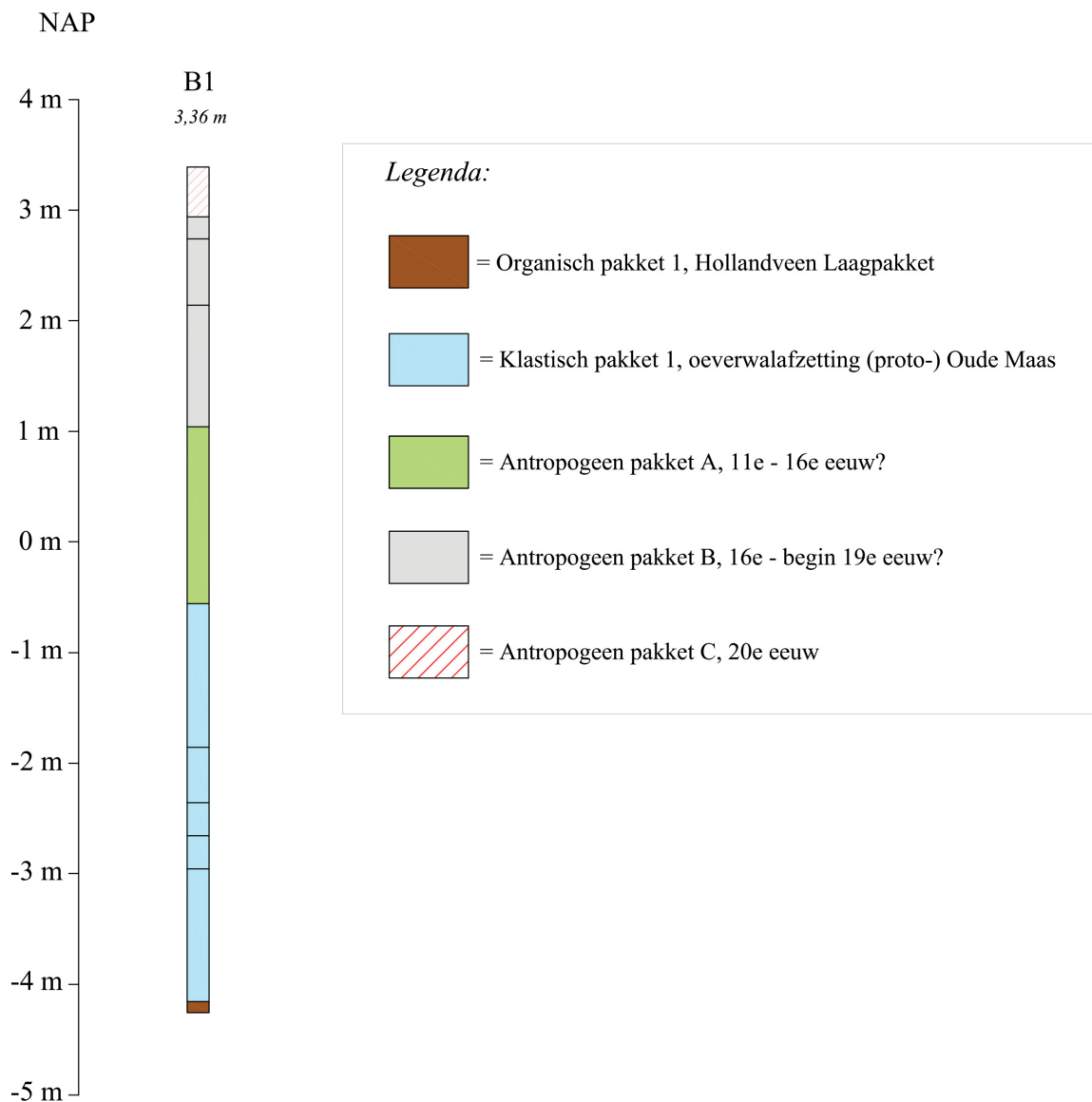
5.2 Onderzoeksresultaten

Als eerste zal de bodemopbouw worden besproken, gevolgd door de archeologische aspecten.

5.2.1 Bodemopbouw

Hieronder volgt, van onder naar boven, een beschrijving van de vijf bodemeenheden die zijn onderscheiden. In afbeelding 11 zijn de eenheden weergegeven in een boorprofiel. De boorbeschrijving is weergegeven in bijlage 1.²⁶

26 De in bijlage 1 aangegeven laagdieptes t.o.v. maaiveld zijn niet correct, hierbij moet (per laag) steeds 25 cm worden opgeteld. De dieptes in de boorstaat in afbeelding 11 en de tekst zijn wel correct.

Afb. 11. De geo-archeologische interpretatie van de bodemopbouw op basis van de boring 1. Voor de ligging hiervan, zie afbeelding 12.

Organisch pakket 1: Hollandveen Laagpakket

De diepst aangeboorde afzetting betreft een mineraalarm veenpakket. De top van het veen is aanwezig op een diepte van -3,94 m NAP (7,3 m – mv). De dikte van het veenpakket is onbekend; alleen de bovenste 10 cm van het pakket is aangeboord. Omdat dieper boren niet mogelijk was, is het niet met zekerheid te zeggen of dit een natuurlijke afzetting, het Hollandveen Laagpakket behorende tot de Formatie van Nieuwkoop is.

Klastisch pakket 1: stroomgordelafzetting (proto-) Oude Maas

Deze afzetting bestaat uit een aantal afzettingen die variëren van licht tot donker bruin-grijze, matig tot sterk siltige klei met zandvlokken en veenbrokjes. De top ligt op -0,56 m NAP (3,95 m – mv) en de dikte is 360 cm. Vermoedelijk heeft het pakket zich (licht?) erosief ingesneden in het onderliggende veenpakket aangezien er sprake is van een abrupte overgang en de aanwezigheid van veenbrokjes in het diepst gelegen traject van dit pakket. Er lijkt dus deels sprake van een (energiearme) geulafzetting en deels van oeverwalafzettingen. De afzetting is afkomstig van de stroomgordel van de (proto-) Oude Maas. De top hiervan zal in ieder geval vanaf de start van de middeleeuwse ontginningen begin 11^e eeuw het leef-/loopniveau zijn geweest. Klastisch pakket 1 behoort tot de Formatie van Echteld en kan mogelijk zijn afgezet vanaf de IJzertijd tot mogelijk circa de (Vroege) Middeleeuwen.

Antropogeen pakket A: (dijk-/hil?) ophogingen, vanaf begin 11^e eeuw? tot circa begin 16^e eeuw?

Dit pakket bestaat uit lichtbruine, sterk siltige klei. Daarnaast zijn er een fragment mosselschelp (*Mytilus edulis*, waarschijnlijk voedselafval) en een fragment keramiek, vermoedelijk baksteen, in aangetroffen. De top van het pakket is aanwezig op + 1,04 m NAP (2,35 m – mv) en heeft een dikte van 160 cm. De aard van het afzettingspakket is op basis van één boring niet te bepalen, maar vermoedelijk gaat het om een ophoging die deel uitmaakte van de (periode van de) bedijking van de Grote Waard en een westelijk uitbreidingspakket waardoor ruimte gecreëerd is om (ook) bewoning aan de westzijde mogelijk te maken. Het kan dus gaan om een dijk- of woonheuvel (hil) ophoging die een startdatering kan hebben in de 11^e eeuw. Het pakket is (mogelijk) opgeworpen voorafgaande aan de (bakstenen) bebouwing uit de eerste helft van de 16^e eeuw.

Antropogeen pakket B: ophoging, 16^e – 19^e eeuw

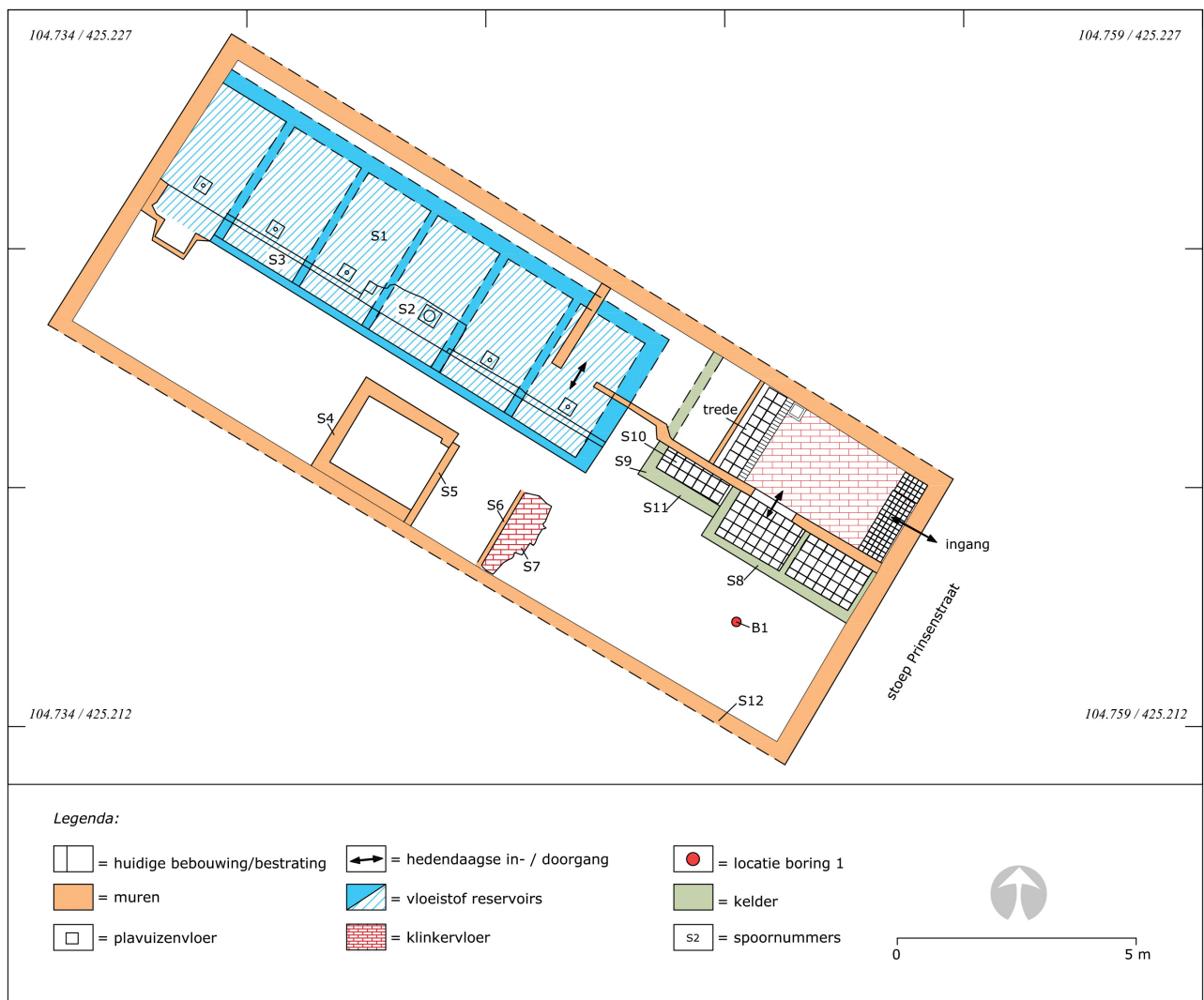
Het volgende ophogingspakket bestaat uit verschillende lagen bruine tot licht-bruingrijze, sterk zandige klei. Hierin zijn een fragment roodbakkerd aardewerk met loodglazuur en fragmenten baksteen aangetroffen. De top is aanwezig op + 2,94 m – NAP (0,45 m – mv) en heeft een dikte van 190 cm. Het dieper gelegen traject zal dateren vanaf de 16^e eeuw en zijn opgebracht voorafgaande aan de bouw van het bakstenen huis in de periode tussen circa 1519 en 1545. De jongere trajecten zijn in de opvolgende perioden tussen de 17^e - 19^e eeuw (in pandig) opgebracht.

Antropogeen pakket C: ophoging, 20^e eeuw

Het jongste ophogingspakket bestaat uit lichtgrijs zand en is waarschijnlijk een ophoging uit de 20^e eeuw. Het heeft een dikte van 45 cm en de top was direct onder de huidige vloer aanwezig.

5.2.2 Archeologie

Bij het ontgraven tot een diepte van circa 40 cm door de firma Den Hoed zijn verschillende bouwresten vrijgegraven en enkele vondsten gedaan. Deze zijn gedurende en na de ontgraving gedocumenteerd. De in pandige (gedocumenteerde) bouwresten betreffen muurdelen, vloeren, een kelder en een vloeistofreservoir. Daarnaast zijn er bij de ontgraving van een deel van de tuin waar een serre zal worden aangebouwd ook nog bouwresten gevonden. Hier zijn de funderingen van de oudere achterbouw gevonden met daarin resten van bakstenen (bezink)putten en goten. Hiervan zijn alleen enkele foto's gemaakt. De vondsten betreffen keramiek, bouw materiaal en een munt. Hieronder worden de bouwresten besproken per bovengenoemde categorie waarbij tevens de (vermoedelijke) datering zal worden vermeldt. Daarna worden de vondsten besproken.

Afb. 12. Een overzicht van de aangetroffen bouwresten. De muren zonder spoornummer zijn nu nog aanwezig, opgaande muren. Het gaat om de buitenmuren en de muren in de noordoosthoek; dit is de (huidige) hal met daarachter een kastruimte onder de trap naar de bovenverdieping. Met pijlen zijn de (huidige) in- en doorgangen aangegeven vanuit deze hal naar de ruimte op de begane grond en de ingang van de gangkast.

Zijgevel S12

Van de zuidelijke zijgevel is direct onder het huidige vloerniveau, op ca. + 3,11 m NAP een oudere fase aanwezig (afb. 12, S12). Deze bestaat uit gele/rode bakstenen met een formaat van 19x10x 5 cm. Dit is waarschijnlijk de oudste zijgevel(fase) van dit huis en kan dateren uit de eerste helft van de 16^e eeuw, tussen circa 1519 en 1543.²⁷ In ieder geval de zuidelijke zijgevel is in de periode daarna geheel opnieuw opgetrokken, mogelijk al in de 17^e eeuw aangezien het pand in de oudste fase vermoedelijk een hoekpand is geweest.²⁸ Op basis van enkele dendrochronologische dateringen van grenen balken van de begane grond/souterrain zou gesuggereerd kunnen worden dat deze vernieuwing eind 17^e eeuw gebeurd is.²⁹

Muurwerk S4 en S5

In het midden van het huis was, tegen de zuidgevel aan een vierkante, bakstenen constructie aanwezig (afb. 12, S4). Deze bestond uit rode bakstenen met een formaat van 22x11x5 cm.³⁰

²⁷ Gebaseerd op de dendrodateringen en oudste archiefvermelding.

²⁸ Uit Nipius 2020, 18.

²⁹ Ongepubliceerd analyserapport 27 februari 2020, dr. B. Heußner, Petershagen, Duitsland, bf.heussner@gmail.com. Kapdateringen grenen balken circa 1691 en 1692.

³⁰ Top op ca. + 3,11 m NAP.

De datering en functie hiervan zijn onduidelijk. Het zou kunnen gaan om een stookplaats, alhoewel er geen brandresten zijn aangetroffen. En andere functie is dat het een (afval)bak/put was. Het oostelijke muurdeel was in een latere periode deels weggebroken waarna er een 1-steens muurtje is opgezet van gele bakstenen met een formaat van 16x7x4 cm (afb. 12, S5).

Muur S6 en vloertje S7

Op 1,5 m ten oosten van het muurtje S5 was een tweede 1-steens muurtje aanwezig (afb. 12, S6). Het bestond uit rode bakstenen met een formaat van 19x8x4 cm.³¹ Deze had een 1-steens fundering van bakstenen die met de lange zijde tegen de zijmuur stonden. Het opgaand werk bestond uit 1-steens bakstenen die met de korte zijde tegen de zijmuur stonden; het muurtje was dus in opgaand werk slechts 8 cm dik. Ten oosten hiervan was een klinkervloertje aanwezig dat bestond uit bakstenen breuksteen met een breedte van 7 cm en een dikte van 3,5 cm. Het muurtje en vloerdeel dateren waarschijnlijk uit de 18e-19e eeuw.

Vloeistofreservoir S3 met vloer S1

In het (huidige) achterste deel van het huis was, tegen de noordelijke zijgevel een vloeistofreservoir aanwezig (afb. 12, S3). Het complex is in één keer gebouwd en bestaat uit zes gescheiden compartimenten met een binnenmaat van 2,4 (l) x 1,5 (b) x 1,6 (h) meter. Het is gebouwd met gele bakstenen met een formaat van 15x7,5x4 cm. De compartimenten waren aan de bovenzijde voorzien van een halfronnd gewelf waarop een bakstenen vloer aanwezig was (afb. 12, S1).³² Deze was eveneens gemaakt van gele bakstenen met een formaat van 15x7,7x 3,5/4 cm. Het zuidelijkste deel van dit vloeistofreservoir was niet voorzien van een gewelfd dak met vloer; hier was dus een smalle open strook van 50 cm aanwezig (afb. 12, S3 en afb. 13). Deze was waarschijnlijk wel afgedekt, wat kan worden afgeleid aan de zwarte verkleuring op de bakstenen rand langs de gewelven. De compartimenten moesten dus (periodiek) toegankelijk zijn, bijvoorbeeld om deze schoon te kunnen maken.

Aan de binnenzijde van de vijf oostelijke compartimenten zijn geen tegels aanwezig, maar het is niet duidelijk of deze oorspronkelijk hier niet aanwezig zijn geweest; ze kunnen voorafgaand aan het afdanken van het reservoir zijn verwijderd. In de klinkervloer zijn in het midden van elk compartiment 30x30 cm vierkante blokken lichtgrijze, zachte kalksteen aanwezig met daarin een gat met een diameter van 8 cm. Het is onduidelijk of deze gaten dienden om een vloeistof in de compartimenten van het reservoir te laten stromen (via loden pijpen) of om er iets uit te kunnen pompen.

Alleen het achterste compartiment is op de wanden en vloer voorzien van met vuil loodglazuur voorziene tegels/plavuizen van roodbakkerd aardewerk met een formaat van 20x20x1,5 cm. De smalle opening van dit compartiment was verlengd door middel van een nieuw muurwerk, waarschijnlijk om deze gemakkelijk te kunnen betreden. Dit muurwerk bestaat uit fabriekssteen en dateert uit de periode ná circa 1870. Tegen dit muurwerk zaten ook enkele plavuizen met groene (kobaltoxide)loodglazuur. De wandtegels en plavuizen zijn in een latere fase aangebracht in dit laatste compartiment; deze kent dus een secundair gebruik als voorraad-/opslagkeldertje. Het muurwerk van de uitbreiding/toegang is weer later aangebracht, aangezien de wandtegels hierbij deels zijn weggehakt. Op de vloertegels was een dunne laag zwart residu van onbekende oorsprong aanwezig.

31 Top op ca. + 3,11 m NAP.

32 Top op ca. + 3,11 m NAP.

Afb. 13. Boven: het vloeistofreservoir S3 met daarop de vloer S1 gezien richting de (weggebroken) achtergevel en tuin. Onder, links: het westelijkste compartiment met tegels en plavuizen. Onder, rechts: één van de natuurstenen blokken met gat in de vloer S1 waardoor vloeistof in of uit de reservoirs gedaan kon worden, gezien van bovenaf. Hier is ook de smalle, open goot te zien die toegang gaf tot de compartimenten.

Het vloeistofreservoir dateert waarschijnlijk uit de 19e eeuw. Een vergelijkbaar vloeistofreservoir is aangetroffen tijdens een opgraving in 2005 op de locatie Elfhuizen, op circa 400 ten oosten van de Prinsenstraat 39.³³ Ook deze had zes gescheiden compartimenten met gaten waarin oorspronkelijk natuurstenen blokken hebben gezeten. En ook hier was een smalle, open strook aanwezig die in een latere fase, nadat het reservoir was opgevuld met klinkers is bestraat (afb. 14). De compartimenten hadden hier wel minder volume en waren 1,95 m diep, 0,75 m breed en 0,63 m hoog. Op hetzelfde perceel was uit deze periode ook een oven aanwezig. Uit archiefonderzoek bleek dat er in 1873 op dit perceel een grof- en kachelsmederij aanwezig was en tussen 1879 en 1934 een bakkerij. De oven en het vloeistofreservoir zijn daar toegeschreven aan deze ambachten.

33 Hos 2008, 36-40.

Afb. 14. Het vloeistofreservoir S227 op de opgraving Elfhuizen (uit: Hos 2008, afb. 69).

In het, voor het onderzoeksgebied uitgevoerde archiefonderzoek wordt in een verkoopbericht uit 1885 melding gemaakt van een *Pakhuis met verwulven* (gewelven), waarmee vermoedelijk het aangetroffen vloeistofreservoir bedoeld wordt.³⁴ Helaas is er in de archieven geen aanwijzing te vinden waarvoor deze is gebruikt. Ook worden er geen specifieke ambachten of handelingen genoemd die de aard en het gebruik ervan nader specificeren. In documenten uit de jaren 1815 en 1816 wordt in het register voor belasting voor het Veefonds vermeldt dat de toenmalige bewoonster Anna Cornelia 't Hooft (weduwe van Gerrit de Heer) twee paarden in bezit had. Een mogelijke gebruik voor het reservoir is dat het een (drink)waterreservoir was voor deze paarden, die hier mogelijk (ook) hun stal hadden.

Kelder S8-S11

In de noordoostelijk hoek van het huis is een kelder aanwezig (afb. 12, S8-S11).³⁵ Deze kent waarschijnlijk een fasering; de oorspronkelijke kelder bestaat uit gele en rode bakstenen met een formaat van 18x8x5 cm. In een latere periode is de top van de twee zuidoostelijke compartimenten (S8) aangepast; er zijn nieuwe gewelven op gemetseld met een rode baksteen met een formaat van 20x11,5x5 cm. De ouderdom van deze stenen is lastig te bepalen; het kunnen (hergebruikte, 16^e –eeuwse) bakstenen zijn, maar het kunnen ook vrij jonge fabrieksstenen zijn die dateren van ná 1870.

De kelder lijkt te bestaan uit een centraal deel van 3,2 x 1,9 m met aan de zuidoostzijde twee kleinere, gewelfde delen met een binnenbreedte van 1,6 m. De keldervloer ligt iets dieper (1,2 m - straatniveau) dan het vloerdeel van de entree/trede S10 (0,7 m - straat). Het muurwerk S11-S9 is waarschijnlijk de toegang tot de kelder; de vloer S10 vormt een traprede naar het lagere deel van de (centrale) kelder van S8. De kelderingang lag waarschijnlijk ter hoogte van het muurwerk S11. Deze toegang is bij/door de latere aanleg van de hal(muur) dichtgezet waarbij de kelder in onbruik raakte. Dit kan ergens in de 19^e eeuw zijn gedaan. In het lagere, centrale deel van de kelder is een klinkervloer aanwezig van rode bakstenen met langs de voorgevelmuur een 60 cm brede lijst van plavuizen van roodbakkerd aardewerk met loodglazuur met een formaat van 11x11x0,5 cm. Deze waren groen en geel en lagen in een dambordpatroon (afb. 12). In de noordwestelijke hoek was een klein bezinkputje in de vloer aanwezig.

³⁴ Uit Nipius 2020, 8-13.

³⁵ De muurdelen S9 en S11 en onderzijde S8 bleken in warm verband gemetseld en behoren dus tot één en dezelfde bouwfase.

Tegen de oostelijk muur (voorgevel) waren wandtegels aanwezig met verschillende voorstellingen in blauw kobaltoxideglazuur. Resten van deze Delfts-blauwe tegels waren ook aanwezig op de westelijke (toegangs)zijmuur (S9) van de kelder, ter hoogte waar de latere muur van de huidige hal ingezet is. Vermoedelijk zal ook de noordelijk zijmuur van de kelder van tegels voorzien zijn geweest. De tegels hebben kleine hoekmotieven waaronder zowel de ossenkop als de spin-motieven voorkomen. Deze types, en formaten ervan komen voor gedurende de gehele periode 2e helft 17e tot 2e helft 19e eeuw. In het midden van de wand is één afwijkende tegel met een voorstelling van een lelie aanwezig (afb. 15). Een enigszins vergelijkbare lelie wordt in Pluis (2013) gedateerd in de 1e helft van de 19e eeuw, wat echter niet betekend dat dit de datering is voor de tegelwand.³⁶ Onder de centrale voorstellingen zijn voornamelijk figuratieve voorstellingen aanwezig en slechts enkele landschappen met onder andere een kerkje en een boot. Onder de figuratieve voorstellingen zijn (spelende) kinderen, staande, zittende, lopende en paardrijdende (volwassenen) personen. Sommigen hebben iets in hun handen, bijvoorbeeld een vis, een koffer, en kruik en een draagmand, anderen spelen kaatsen/kegelspel of zijn aan het vissen. En ten slotte zijn er ook verschillende soldaten aanwezig waaronder soldaten met een lans en een geweer. Een derde soldaatafbeelding is een bijzondere tegel, waarvan er twee aanwezig zijn. Het gaat om een voorstelling van een persoon die gewapend is met een radslotpistool; een type pistool dat in gebruik was tussen circa 1500-1600. Het is dus geen contemporaine voorstelling uit de periode waarin deze wandtegels in gebruik waren.

Daarbij draagt deze figuur een wimpel, wat merkwaardig is aangezien er meestal een banier, vaandel of standaard afgebeeld wordt. De jas die deze persoon draagt lijkt op een jas van de zware cavalerie uit de periode 1650-1700. Echter, onder deze jas zit geen rijbroek, maar zeer waarschijnlijk een rok en dat werd niet door ruiters uit die tijd gedragen. Het is dus mogelijk dat hier sprake is van een afbeelding van een vrouwelijke verzetsstrijder uit de Tachtigjarige Oorlog. Eventueel kan het gaan om een voorstelling van Kenau Simons Hasselaer, de legendarische verzetsstrijdster ten tijde van het Beleg van Haarlem tijdens (afb. 16).³⁷

Er is dus sprake van voornamelijk kinderen/kinderspelen en volwassenen, staand, spelend en/of al dan niet een beroepen/handel uitbeeldend. Slechts op enkele tegels is een landschap afgebeeld.

Op basis van de thema's, de uitvoering en de aard (bubbels/golven) van de glazuur is de tegelwand te dateren in de periode 1625-1675.³⁸ Wel lijkt er sprake zijn van vervanging van beschadigde tegels door de tijd heen. Sommige tegels hebben een afwijkende kleur, scherpere en gedetailleerdere afbeeldingen en/of afwijkende thema's; deze dateren mogelijk uit de 18^e en mogelijk 19^e eeuw.

In de drie compartimenten was een vloer aanwezig die bestond uit ongeglazuurde plavuizen van roodbakkerd aardewerk met een formaat van 20x20 cm (afb. 12, S10 en ook in de naastgelegen compartimenten). Deze delen hadden een plint van afwisselend groene en gele plavuizen met een formaat van 11x11x0,5 cm. De maximale hoogte in deze (twee oostelijke) compartimenten was circa 70 cm. Het is mogelijk dat deze drie kleinere delen pas in een latere periode zijn ontstaan en in eerste instantie deel uitmaakten van de oorspronkelijke 17^e-eeuwse kelder. De vloeren in alle delen van de kelder lagen op dezelfde hoogte, op ca. 1,2 m onder het straatniveau (2,16 m + NAP). Dit is ook de nu nog aanwezige hoogte van het kelderrestant. Het straatniveau komt nagenoeg overeen met de hoogte van de (verwijderde) vloer. Dit betekent dat de kelder waarschijnlijk oorspronkelijk ten minste 50 cm hoger zal zijn geweest; in ieder geval in het centrale deel dat nu onder de hal ligt.

36 Pluis 2013, 412, A.05.01.09.

37 Informatie en suggestie: dhr. P. de Haas, conservator uniformering en bewapening van de Historische Collectie der Cavalerie (Cavaliëriemuseum Amersfoort). De aanname dat hier de/een verzetsvrouw is afgebeeld, komt uit het feit dat er uit de periode van de radslotpistolen geen eenheden waren die een rok droegen, behalve marketensters, maar die liepen gewoonlijk niet met een pistool rond. De afbeelding is onbekend bij medewerkers van het Nederlands Tegelmuseum te Otterlo.

38 Onder andere op basis van dateringen in Pluis 2013 en informatie van dhr. J.A. Nipius, waarvoor dank.

Afb. 15. Boven: de tegelwand van de oostelijk keldermuur van het centrale deel van de kelder. Onder, links: het oostelijke lagere, gewelfde compartiment, gezien vanuit het centrale deel van de kelder. Onder, rechts: het middelste lagere, gewelfde compartiment gezien in de richting van het centrale deel van de kelder. Beide compartimenten hebben een ongeglazuurde plavuizenvloer en een plint van groen-geel gekleurde plavuizen. Onder: De vermoedelijk entree tot de kelder (S9 en S11) met ongeglazuurde plavuizenvloer (S10), gezien in noordoostelijke richting. De rode cirkel is de locatie waar ook restanten van Delfts-blauwe wandtegels aanwezig waren.

Afb. 16. De twee tegels waarop mogelijk een afbeelding staat van een verzetsvrouw uit de Tachtigjarige Oorlog staat afgebeeld; mogelijk de legendarische Kenau Simons Hasselaer uit Haarlem.

Achterhuis

Bij het ontgraven van de tuin ten behoeve van de nieuwe serre zijn de funderingen van bebouwing aangetroffen. Het gaat mogelijk om de oorspronkelijke achtergevel of dat van een (jonger) achterhuis. De bijbehorende zijgevels hiervan zijn nog in opgaand werk als perceelsscheidingsmuur aanwezig. Inpandig zijn hierin resten van putten en goten/riolen aangetroffen (afb. 17).³⁹

Afb. 17. De sporen in het noordwestelijk deel van de tuin. Onderin is de stalen balk van de huidige achtergevel te zien. Ten noordwesten hiervan is de fundering van een achtergevel te zien met rechts de bijbehorende noordelijke zijgevel die nog als perceelsscheidingsmuur overeind staat. Inpandig zijn twee putten en een riool/goot te zien (Foto: Den Hoed, d.d. 31-3-2020).

³⁹ Deze resten zijn niet archeologisch gedocumenteerd, maar alleen gezien op foto's die zijn aangeleverd door de uitvoerend aannemer Den Hoed.

Vondsten

Tijdens het ontgraven zijn zowel in de tuin (/voormalige achterhuis) als in pandig in het huidige huis verschillende vondsten gedaan. Hieronder zijn onder andere keramiek uit de periode 15^e-19^e eeuw, onduidelijke metaalvondsten, bouwmaterialen, pijpjarde en dierlijk botmateriaal.⁴⁰ Twee vondsten zijn vermeldenswaardig. De eerste is een natuurstenen schouwvang met een decoratie van een leeuw met wapenschild (afb. 18). Het is gemaakt van een zachte, lichtgrijze kalkzandsteen en dateert waarschijnlijk uit de periode late 16^e-17^e eeuw. Het is aangetroffen in het zandpakket in het (voor)huis; vermoedelijk heeft de begane grond een schouw gehad, alhoewel daarvoor geen duidelijke aanwijzingen (meer) in het muurwerk te zien waren.

Afb. 18. De schouwvang die in het zandpakket in het (voor)huis is gevonden (foto's: Dorst, vakteam erfgoed, d.d. 23-3-2020).

De tweede, vermeldenswaardige vondst is een munt die is gevonden in het grondpakket binnen het voormalige achterhuis; het tuindeel waar nu de serre is gebouwd. Het gaat om een gouden riddersguldens afkomstig uit het hertogdom Gelderland die is geslagen onder het bewind van Karel van Gelre / Egmond (tussen 1492 en 1538).

Op de voorzijde is een naar rechts gaande ridder te paard te zien met het opschrift: KAROLVS.DVX.GELR.IVL.C.ZV. Op de keerzijde is een wapen op gebloemd kruis te zien met in het midden het wapen van Gelderland met de springende Gelderse en Gulikse leeuwen en in de omgving de tekst: MONE.NOVA.AVREA.DVCIS.GELRE (afb. 19).

40 Er zijn geen vondsten verzameld; alle vondsten zijn bij de eigenaar en bewoner van het pand gebleven.

Afb. 19. De gouden riddersguldens uit het grondpakket binnen het achterhuis (foto's: dhr. Van den Crommenacker, d.d. 28-4-2020).

6. Samenvatting en conclusies

Op 20 februari en 23 maart 2020 is in het onderzoeksgebied Prinsenstraat 39-41 in de gemeente Dordrecht een archeologische waarneming gedaan. In dit pand zijn (niet-onderzoeksplichtige) graafwerkzaamheden uitgevoerd op de begane grond en in de tuin. Er is een geo-archeologische grondboring gezet en er zijn bouwresten en vondsten gedocumenteerd. Aansluitend is een bureauonderzoek uitgevoerd om de gevonden resten (historisch) te duiden.

Samengevat is het bodempakket in het onderzoeksgebied als volgt. Dieper gelegen is (waarschijnlijk) sprake van natuurlijke afzettingen. De top van het Hollandveen Laagpakket is waarschijnlijk aanwezig vanaf een diepte van 7,3 m – maaiveld. Hierop zijn, vermoedelijk deels erosief stroomgordelafzettingen aanwezig van de (proto-)Oude Maas. De top hiervan ligt op 3,95 m – maaiveld. Het dieper gelegen traject is vermoedelijk een oudere, energiearme geulafzetting met daarop jongere oeverwalafzettingen. De ouderdom hiervan is onbekend, maar dateren vóór de start van de middeleeuwse ontginningen, begin 11^e eeuw.

Hierop is een pakket antropogene ophogingen aanwezig met een dikte van 160 cm waarvan de top ligt op 2,35 m – maaiveld (+ 1,04 m NAP). Het dieper gelegen traject kan behoren tot de oudere ophogingen uit de periode van de start van de ontginningen vanaf begin 11^e eeuw. Het kan gaan om ophogingen die deel uitmaken van de dijk/kade van de Grote Waard en/of een daaraan gelegen woonheuvel (hil). Deze oudere ophogingen kunnen dateren uit de periode 11^e – begin 16^e eeuw. Hierop is een pakket jongere, antropogene ophogingen aanwezig. Deze heeft een dikte van 190 cm en de top ervan ligt ter hoogte van het huidige straat- en vloerniveau. Het dieper gelegen traject zal dateren uit de 16^e eeuw en zijn opgebracht voorafgaande aan de bouw van het oudste bakstenen huis in de periode tussen vermoedelijk circa 1519 en 1545. De jongere trajecten zijn in de opvolgende perioden tussen de 17^e – 20^e eeuw in pandig opgebracht.

Op basis van gecombineerde archeologische en historische informatie kan aangenomen worden dat het huis in zijn oudste fase teruggaat tot de 16^e eeuw. Het is mogelijk gebouwd tussen 1519 en 1545, stond bekend onder de naam *den Engel* en was in eerste instantie vermoedelijk een hoekhuis. Dit verandert mogelijk eind 17^e eeuw (ná 1692) waarbij in ieder geval de zuidelijke zijgevel lijkt te zijn vervangen en er verschillende nieuwe plafondbalken op de begane grond zijn gebruikt. Een grote kelder met wanden met Delfts-blauwe tegels die direct achter de voorgevel lag, zal dateren uit de periode 1625-1675 en is mogelijk tot in de 19^e eeuw in gebruik geweest.

In de tuin zijn de funderingen aangetroffen van een ouder achterhuis waarin enkele putten en goten/riolen aanwezig waren. Dit achterhuis kan dateren uit de oudste (aanleg)fase van het huis of de daaropvolgende 17^e eeuw.

In het voorhuis zijn verder nog de funderingen gevonden van een ondefinieerbare bakstenen structuur, een muurtje en vloertje uit de 18^e - 19^e eeuw en een vloestofreservoir met zes gescheiden compartimenten. Van deze laatste is onbekend wat de functie is geweest en of deze gerelateerd was aan bepaald ambacht dat in het pand is uitgeoefend. Een suggestie is dat het in eerste instantie is gebruikt als drinkreservoir voor paarden. Het reservoir dateert waarschijnlijk uit de 19^e eeuw.⁴¹

Voor vragen over de bevindingen en conclusies in dit rapport kan contact worden opgenomen met dhr. M.C. Dorst, senior KNA-archeoloog van de gemeente Dordrecht, tel. (078) 770 4904.

41 Het vloestofreservoir en de kelder met tegels zijn na planaanpassing gespaard gebleven en zullen intact behouden blijven.

Bronnen

Literatuur

Boer, de G.H., M. Rietkerk, J.A. Schenk & B. Jansen, 2009: Stad en Slib. Het archeologisch potentieel van het Eiland van Dordrecht in kaart gebracht. Een archeologische verwachtings- en beleidskaart voor het buitengebied en de historische stad. *RAAP-rapport 1672*.

Dorst, M.C., 2020 (in prep.), Rapportage van lopende onderzoek in de wijk Zuidhoven. Onder andere aangetroffen is een dijk/kade op de zuid- (en mogelijk ook de noord)oever van de Dubbel. Dordrecht projectcode DDT 1812, uitvoer 2019-2020. *Dordrecht Ondergronds XX*.

Dorst, M.C. & H. 't Jong & G.J. Schiereck, 2018: Thuredrith. Nieuw licht op het ontstaan van Dordrecht. *Verhalen van Dordrecht 36*. Stichting Historisch Platform Dordrecht. Drukkerij RAD, Dordrecht.

Dorst, M.C., 2019a: V&D-complex, Voorstraat 258, gemeente Dordrecht. Een archeologisch bureauonderzoek voor het voormalige V&D-complex aan de Voorstraat 258 te Dordrecht. *Dordrecht Ondergronds 115*. Gemeente Dordrecht, vakteam erfgoed.

Dorst, M.C., 2019: Lange Geldersekade, gemeente Dordrecht. Een archeologische opgraving van de middeleeuwse stadsmuur en de St. Pontiaanstoren. *Dordrecht Ondergronds 111*. Gemeente Dordrecht, vakteam erfgoed.

Dorst, M.C., 2018: Franciscaners op de Voorstraat. De archeologische opgraving van het 13e-eeuwse, Dordtse Minderbroederklooster, Oudemannenhuis en woonhuizen. *Dordrecht Ondergronds 79*. Gemeente Dordrecht, vakteam erfgoed.

Dorst, M.C. en G.H. de Boer, 2017: De Grote Kerk, Thuredrith en Oude Maas, Dordrecht. Archeologisch booronderzoek rond de Grote Kerk. Nieuwe geo-archeologische informatie over de Thuredrith, Oude Maas en Grote Kerk. *Dordrecht Ondergronds 92*. Gemeente Dordrecht, vakteam erfgoed.

Dorst, M.C., 2017: Stevensweg 39, gemeente Dordrecht. Een archeologisch proefsleuvenonderzoek naar een middeleeuwse dijk met bewoningssporen. *Dordrecht Ondergronds 98*. Gemeente Dordrecht, vakteam erfgoed.

Dorst, M.C., 2016: Hoek Dolhuisstraat-Boogjes, Dordrecht. Een archeologische waarneming bij graafwerkzaamheden naar het riool. *Dordrecht Ondergronds 74*. Gemeente Dordrecht, vakteam erfgoed.

Dorst, M.C. e.a., 2014: Stadsontwikkeling op het Statenplein. Opkomst en ondergang van een 14e-eeuwse ambachtswijk in Dordrecht. *Dordrecht Ondergronds 40*. Gemeente Dordrecht, vakteam erfgoed.

Dorst 2014, Van der Kooghplaats 1. Een archeologische begeleiding en boringen. *Dordrecht Ondergronds 55*. Gemeente Dordrecht.

Dorst, M.C. & A.V.A.J. Bosman, 2013: Gemeente Dordrecht, plangebied Gezondheidspark, deellocaties Amnesty Internationalweg 7-9 en Karel Lotsyweg 21. Een archeologisch onderzoek. *Dordrecht Ondergronds 17*. Gemeente Dordrecht.

Dorst, M.C., 2013: Gemeente Dordrecht, Voorstraat 252-254, Woerdenbach. Een archeologisch en bouwhistorisch onderzoek naar de middeleeuwse en postmiddeleeuwse bewoningsgeschiedenis. Gemeente Dordrecht. *Dordrecht Ondergronds 36*.

Dorst, M.C., 2011: Graven naar de Graaf... Archeologisch onderzoek naar het

Begrippen en afkortingen

antropogeen	Door mensen gemaakt/gedaan/uitgevoerd, i.i.t. natuurlijk
Bergsche Veld	Zoetwatergetijdengebied ten zuiden van de stad Dordrecht, ontstaan na de Sint Elisabethsvloed van 1421 (verwijst naar Geertruidenberg, later Biesbosch genoemd).
brakwaterkokkel	Gidsfossiel voor de afzettingen van de Sint Elisabethsvloed 1421, zeker als deze tweekleppig en in levenshouding wordt aangetroffen. Het gaat om de tweekleppige <i>Cerastoderma glaucum</i> .
crevasse(afzetting)	Oeverwaldoorbraak (rivier) waarbij (opnieuw) zand is afgezet. Door de doorbraak is een afzetting ontstaan met sediment uit de oeverwal. Crevasse-afzettingen zijn hoger gelegen plekken in het landschap.
detritus	Substantie bestaande uit organische resten van planten en dieren.
donk	Rivierduin of natuurlijke verhoging in het landschap
Formatie van Echteld	Afzettingen vanuit rivier
Formatie van Nieuwkoop	Veenpakket (Hollandveen Laagpakket)
Formatie van Naaldwijk	Afzettingen vanuit zee
Grote Waard	De Grote of Hollandsche Waard was een landbouwgebied in Holland, aan de grens met Brabant. De waard ontstond in de 13e eeuw, na afdamming van de Maas bij Heusden en Maasdam en het aanleggen van een ringdijk. De Grote Waard omvatte de gebieden die tegenwoordig bekend staan als het Land van Heusden en Altena, het Eiland van Dordrecht, het oostelijk deel van de Hoeksche Waard en een stukje Noord-Brabant, ongeveer van Heusden tot Moerdijk.
hil/werf/terp	Woonheuvel of kunstmatige door mensen opgeworpen verhoging in het landschap, i.t.t. donk
indicator	Aanwijzing/vondst/voorwerp/object/spoor
inversierug	Oeverwallen en kreekbeddingen klonken gedurende de middeleeuwse ontginningen door hun grovere materiaal minder in dan de slappe, fijne klei ertussen, waardoor ze nu nog als ruggen in het landschap herkenbaar zijn. Deze 'omkering' in het landschap (oorspronkelijk een geul, nu een rug) wordt ook wel inversie (inversieruggen) genoemd.
klastisch	Verweerde/geërodeerde fragmenten van gesteente die zijn afgezet door water en wind
Merwededek	Gelaagd pakket klei- en zandafzettingen vanuit de rivier de Merwede, na de Sint Elisabethsvloed van 1421 (Formatie van Echteld). Specifiek voor het Eiland van Dordrecht.
Sint Elisabethsvloed	Stormvloed waarbij de zeedijk van de Grote Waard bij het dorp Wioldrecht doorbrak en de Grote Waard verdrong, 18-19 november 1421.
AMK	Archeologische Monumenten Kaart

ARCHIS	Archeologisch Informatie Systeem
AWN	Archeologische Werkgemeenschap Nederland
CHA	Cultuur Historische Atlas, provincie Zuid Holland
IKAW	Indicatieve kaart Archeologische Waarden
KNA	Kwaliteitsnorm Nederlandse Archeologie
Mv	Maaiveld (loopoppervlak)
NAP	Normaal Amsterdam Peil (hoogtemaat)
NEN	Nederlandse Norm
PvA	Plan van Aanpak
PvE	Programma van Eisen
RAD	Regionaal Archief Dordrecht
RCE	Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed

Bijlage 1: boorbeschrijving

Boring: 2020-6_1

Kop algemeen: Projectcode: 2020-6, Boornummer: 1, Beschrijver(s): M.DORST, Datum: 20-02-2020, Doel boring: archeologie - verkenning, Einddiepte boring in cm: 740
Coördinaten: X-coördinaat in meters: 104.749, Y-coördinaat in meters: 425.214, Precisie coördinaat: 1 m, Coördinaatsysteem / epsg: Rijksdriehoeksmeting (NL), Hoogte maaiveld in meters: 3.36, Precisie hoogte: 1 cm, Referentievlak hoogte: Normaal Amsterdams Peil, Bepalingsmethode maaiveldhoogte: AHN bestand
Plaats: Provincie: Zuid-Holland, Gemeente: Dordrecht, Opdrachtgever: n.v.t., Uitvoerder: Dordt gemeente vakteam erfgoed

